

Dumbing Down: The Crisis of Quality and Equity in a Once-Great School System—and How to Reverse the Trend

RECENSERAD BOK

MAGNUS HENREKSON OCH JOHAN WENNSTRÖM
Palgrave Macmillan, 2022

Roland Andersson

VILKA ÄR ORSAKERNA TILL SKOLANS FÖRFALL?

Magnus Henrekson och Johan Wennström har skrivit boken *Dumbing Down: The Crisis of Quality and Equity in a Once-Great School System—and How to Reverse the Trend* (2022). Boken ges ut på förlaget Palgrave Macmillan. Den är en skarp men rättvis vidräkning med en postmodern och socialkonstruktivistisk kunskapssyns insteg i skolans läroplaner med dess negativa effekter på skolans kvalitet. Boken är tillgänglig online.

Magnus Henrekson, ordförande för Nationalekonomiska Föreningen, har varit professor i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm och VD för Institutet för Näringslivsforskning (IFN). Johan Wennström, som blev doktor i statsvetenskap på en avhandling om främst utbildningsfrågor, är verksam på IFN och skribent i åtskilliga tidskrifter och dagspressen som Svenska Dagbladet.

BOKENS SYFTE

Utgångspunkt för boken är mätningar av skolresultat som utförs av europeiska länder inom *Trends in International Mathematics and Science Study* (TIMSS)

FÖRFATTARE

Roland Andersson är nationalekonom och professor emeritus vid Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm. Han har lärarlegitimation för ämnena svenska och historia med samhällslära från Lärarhögskolan i Malmö för längesedan.

i matematik och naturkunskap. Från att ha legat högt i ranking har resultaten för svenska elever halkat ner på ett alarmerande sätt. Detta gäller också de mätningar som OECD sedan år 2000 genomför om läsförståelse, matematik och naturkunskap i *Programme for International Student Assessment* (PISA). Den katastrofala nedgången i elevernas kunskaper som uppmättes år 2012 och publicerades hösten 2013 blev en väckarklocka för politiker. Författarna tar sig an frågan hur denna utveckling ska förklaras och kunna vändas.

Deras huvudförklaring till kunskapsförfallet är den övergång som ägt rum från skolans klassiska utbildning med inriktning på lärarnas kunskapsförmedling till en undervisning dominerad av en postmodern och socialkonstruktivistisk kunskapssyn. Dess huvudtes är att eleverna själva ska söka och ”konstruera” sin kunskap, inte att lärarna ska förmedla kunskapen. Det har bidragit till att läraryrket har tappat den höga status det en gång hade. Yrket är inte längre lockande för studenter med höga betyg.

Parallellt med denna kunskapssyn introducerades marknadsanpassning för skolan med skolpeng och så kallade friskolor, med eller utan vinstkrav. Författarna riktar kritik mot de avarter detta har medfört. Dessutom uppmärksammar de en rad andra ogenomtänkta reformer som kommunaliseringen av skolan.

BOKENS INNEHÅLL

Författarna presenterar omfattande fakta om hur eleverna klarade sig innan den postmoderna och socialkonstruktivistiska kunskapssynen introducerades och hur det sedan gick. Författarna visar med statistik och diagram från TIMMS och PISA en noggrann och detaljrik bild av hur resultaten för skolan har utvecklats. År 2000 låg Sverige bra till med en ranking bland de tre, fyra bästa länderna. Sedan har resultaten rasat till alarmerande låga siffror. De som presenterades år 2013 fick stor politisk uppmärksamhet (kapitel 3).

De redovisar sedan de av den postmoderna och socialkonstruktivistiska kunskapssynen ”impregnerade” läroplanerna för skolan (främst Lpo94). Skolverkets senaste läroplan Lgr11 har inte ändrats särskilt mycket sedan 1994 års läroplan. Ämneskunskaper står inte i centrum för läroplanen. Det talas där inte om att lärarna bör vara kompetenta auktoriteter som ska förmedla kunskap. De ska istället bejaka elevernas subjektiva och ifrågasättande perspektiv. Eleverna bör fortsatt själva söka kunskap (kapitel 6).

Effekterna av den postmoderna och socialkonstruktivistiska kunskapssynen summeras tillsammans med effekterna av den marknadsstyrda utbildningens följd för elever och lärare. Underrubriken ”The Decline in Knowledge and the Rise in Grades” är talande för vad kapitlet innehåller. Författarna analyserar hur lärarnas en gång höga sociala status kraftigt har försämrats i takt med

postmodernismens och den marknadsstyrda skolans intåg i skolan. Arbetslivet i skolan ter sig inte längre så attraktivt. På senare tid har införts en karriärstege med ”förstelärare”, som får högre lön. Författarna är dock kritiska till att denna status inte är knuten till en särskild kompetensnivå, som att ha skrivit en avhandling i ett ämne (kapitel 8).

Slutligen presenteras analyser och reflektioner om vad som bör vara vägen framåt för såväl den svenska skolan som för utbildningen överlag i västländer (kapitel 9).

POSTMODERNISMENS INTÅG I SKOLAN

Postmodernismens företrädare menar, med hänvisning till en socialkonstruktivistisk epistemologi, att all kunskap är ”konstruerad” och subjektiv. Objektiv kunskap är enligt dem inte möjlig att nå. I skolan innebär detta bland annat att eleverna själva ska ”utforska” världen och söka sin kunskap. Med postmodernismens gradvisa intåg i läroplanerna under efterkrigstiden (sinkad av en gammal lärarkår som försvann först i början av 1990-talet) reducerades kunskapskraven liksom lärarnas auktoritet. Denna nedvärdering av kunskapsförmedlingen finns kvar i läroplan Lgr11 enligt Inger Enkvist (2022).

Jag delar författarnas uppfattning om att huvudorsaken till skolans förfall var Skolverkets introduktion av postmodernismen i läroplanen (Lpo94). Den bör försvinna därifrån genom en ny läroplan.

MARKNADSANPASSNING AV SKOLAN

År 1992 införde regeringen under Carl Bildts ledning en marknadsanpassning av skolan. En skolpeng som skulle följa elevens val av skola infördes. Samtidigt fick de så kallade friskolorna tillstånd att etablera sig, med eller utan vinstkrav.

Som författarna framhåller används glädjebetyg som verktyg i marknadsföringen till föräldrar för att dra till sig elever, eftersom höga betyg ger företräde till attraktiva kvoterade högskoleutbildningar. Detta har gjorts möjligt genom den postmoderna inramningen av undervisningen. Köer till friskolor används också för att välja ut välartade elever.

Vinstkrav ger ägarna till friskolor ett starkt motiv att reducera kostnaderna. Den största kostnadsposten är lärarstaben. Lågbetalda obehöriga lärare anställs för att reducera kostnader och öka vinsten. Eleverna ges laptops för att själva söka sin kunskap. Allt detta riskerar att försämra kvaliteten på skolarbetet. Målet om vinst krockar med kvalitetsmålet (Vlachos 2012). Avarterna är för många för att man ska kunna blunda för dem. Det gör inte heller författarna. Magnus Henrekson har i annat sammanhang efterlyst en självsanering. Men inget händer.

Jag har inget emot att skolpeng infördes för att stärka föräldrars och elevers fria val av skola, inte heller att friskolor utan vinstkrav införts. Däremot var det ett misstag att införa friskolor med vinstkrav, i synnerhet som författarna framhåller i förening med en postmodern och socialkonstruktivistisk kunskapssyn. Det blir politiskt svårt att avskaffa friskolorna men de bör åtminstone reformeras i enlighet med författarnas intentioner, nämligen genom att de får verka inom en institutionell kontext där kunskap i klassisk bemärkelse betonas.

KOMMUNALISERINGEN AV SKOLAN.

Författarna pekar på kompletterande förklaringar till skolans förfall. Ett exempel är att skolan kommunaliserades av Göran Persson och på så sätt öppnade dörren för marknadsieringen av skolan. 290 huvudmän kunde naturligtvis enkelt leda till att ytterligare aktörer fick ett insteg på skolans område. Alla kommuner hade vare sig resurser eller erforderlig kompetens för att ta över detta ansvar. Kvaliteten i skolan sjönk. Målet om likvärdighet kunde inte heller upprätthållas (Lewin 2014). Detta ytterligare allvarliga misstag bör också rättas till.

New Public Management med mera

En bit in på 1990-talet avskaffades en hel del kvalitetsstödande regler för skolan. Kravet om att skolledare ska ha ämneskompetens togs bort. Det räckte med att bara kunna leda i linje med trenden *New Public Management*. Kraven på lokaler, timplaner och klasstorlek, kontroll av läromedlens kvalitet och innehåll avskaffades också.

Med sjunkande status för lärare väljer många bort läraryrket. Söktrycket till lärarhögskolorna har minskat liksom de sökandes betyg till men för skolan, en trend som enligt författarna är bestående.

Nationella prov har införts men har rättats lokalt av elevernas lärare. Författarna utdömer detta och vill att anonymt rättade nationella prov ska vara normgivande för betygsättningen. Jag instämmer också i detta.

FOLKSKOLANS BETYDELSE

I kapitel 1 presenterar författarna en intressant hypotes om hur Sverige på relativt kort tid förvandlades från att vara ett av Europas fattigaste länder till att bli ett av de rikaste. De tillmäter introduktionen av en allmän folkskola år 1842 stor betydelse som förklaring till detta. Genom externa effekter uppgraderades arbetskraftens kvalitet. Det blev en förutsättning för landets snabba tillväxt. Författarna är däremot skeptiska till den betydelse som tillmäts välfärdsstatens utbildningsreformer men utan någon närmare diskussion. Det kan vara värt att kommentera.

När jag skulle börja på Kristianstads läroverk år 1949 fick jag prova in till realskolan. Endast de som klarade proven fick gå där. De med bäst betyg i realskolan fick gå vidare för att ta studentexamen. Endast ett begränsat antal procent av samtliga elever fick på den tiden chansen att studenten.

Tage Erlanders regering införde först på prov enhetsskolan och sedan den nioåriga grundskolan. Den ersatte folkskolan och realskolan och blev obligatorisk för alla barn. Gymnasiet öppnades också upp så att de flesta av landet elever fick chansen att ta studenten. Dessa skolreformer bör rimligen också ha lett till en uppgradering av arbetskraftens kunskapskapital med liknande positiva externa effekter på tillväxten som enligt författarna en allmän folkskola ledde till fram till den ödesdigra introduktionen av postmodernismen i skolans läroplaner genom Lpo94. Resultaten var fortfarande bra i mätningarna år 2000, men sedan rasade det. Dessa frågor ligger lite vid sidan om bokens huvudsyfte, som är att ge svar på frågan om orsakerna till förfallet i dagens skola. Men det skulle vara av stort intresse att få dem utredda.

Det kan tilläggas att det faktum att landet har kunnat hålla sig utanför de två världskrigen har till en mycket stor grad bidragit till att landet har kunnat komma ikapp och gå om de av krig förstörda länderna.

EN VIKTIG TIDIGARE BOK

Magnus Henrekson var redaktör för antologin *Kunskapssynen och pedagogiken – varför skolan slutade leverera och hur det kan åtgärdas* (Inger Enkvist med flera, 2017). Tung forskarkritik av postmodernismens insteg i Skolverkets läroplaner framförs (av Inger Enkvist). Boken är en viktig bakgrund till Henreksons och Wennströms bok och uppmärksammas därför här.

Hjärnforskaren Martin Ingvar framhåller i sitt kapitel att det är viktigt att barn får lära sig läsa i tidig ålder när hjärnan är som mest formbar. Hjärnan behöver senare ägna all kraft åt att inhämta de kunskaper som finns exempelvis i texter. Skolbarns hjärnor är inställda på att tillägna sig ny kunskap förmedlad av vuxna som tydliga vägledare i inlärningsprocessen. Varje ämnes kärnkunskaper bör läras in grundligt genom repetitioner. Läxor behövs för att nöta in kunskaper. Om barnen inte lär sig detta tidigt är det risk för att de halkar efter under resten av livet. Först när elever behärskar grundkunskaperna kan de ifrågasätta dem på ett meningsfullt sätt. Stök och bråk i klassrummen är förödande för inläringen. Lärare måste se till att ordning och reda råder.

JÄMFÖRELSEALTERNATIVET – DEN KLASSISKA UNDERVISNINGEN

Jämförelsealternativet till en skola präglad av den postmoderna och socialkonstruktivistiska kunskapssynen är en skola som präglas av vad författarna kallar den klassiska kunskapssynen, inom vilken kunskaper anses kunna förmedlas från lärare till elev. Martin Ingvar ser stora fördelar med forna tiders katederundervisning som genomfördes av lärare med kompetens i skolämnen och med lärarlegitimation.

Under 1950-talet upplevde jag dock som elev hur några i sina ämnen väl kompetenta lärare vid Kristianstads högre allmänna läroverk bedrev en sådan undervisning som var rena sömnpillret. De saknade förmåga att väcka intresse.

Läraren i gymnasiet i ämnet svenska var däremot inte bara kompetent i sitt ämne. Han hade dessutom humor, fick god kontakt med oss och väckte ett stort intresse för sitt ämne. Så jag började mina studier i Lund med att läsa litteraturhistoria med poetik som det hette då. Kompetens i ämnen är absolut nödvändig men goda personliga egenskaper behövs också för att lyckas i sitt lärarvärv.

EN ENHETLIG DOKTRIN FÖR SKOLPOLITIKEN

Till sist ska jag ta upp ett skolproblem som författarna inte berör direkt, Socialdemokraternas enhetliga doktrin för skolpolitiken. Skolreformerna efter andra världskriget har lett till att flertalet elever får chansen att komma in i gymnasiet för att ta studenten. Ett problem med detta mål är var nivån för undervisningen ska läggas, exempelvis i matematik. Författarna nämner att vid Chalmers tekniska högskola har man märkt av en försämring av nivån som gör att särskilda preparandkurser inrättas. Jag kan tillägga att så också har varit fallet på KTH i Stockholm där jag har varit verksam.

Två grupper av elever har försumrats, de högt begåvade eleverna och de lågpresterande. I boken *Skolan och samhällsekonomin* (1990) förordade jag att elitkolor skulle introduceras i vårt land för de förstnämnda efter besök bland annat på *Randolph High* utanför Washington DC och *Nanjing School for Foreign Languages* i Kina. Motiveringen var att dessa elever kommer att bidra mer till att dra landet framåt.

Dåvarande skolminister Bengt Göransson avfärdade detta förslag med att elitkolor var inget för vårt land. Min kommentar var: Det går bra med elitkolor i såväl det kapitalistiska USA som i det kommunistiska Kina men inte i Socialdemokraternas Sverige.

Under åren 2011 och 2012 införde Skolverket så kallade spetsutbildningar i matematik, fysik, språk och så småningom också i teknik och humaniora. Men nu överväger regeringen att avskaffa dessa. Risker är att landet då kunskapsmässigt halkar efter andra länder som Frankrike och England som erbjuder elitkolor till begåvade elever.

Varje år kommer 16 100 lågpresterande elever inte in i gymnasiet. I Malmö blir 87 procent av de som kommer in på introduktionsprogrammen *dropouts*. Sådana fakta dokumenterades redan för tjugo år sedan i en statlig utredning (SOU 2000:39). Det har lett till förlorade generationer av elever med skolmisslyckanden. De hamnar i långtidsungdomsarbetslöshet och en del av dem i gängkriminalitet.

Utbildningsminister Anna Ekström säger att alla elever har rätt till inträde i gymnasiet. Hon vill sänka kraven för inträde för alla elever (intervju i *Sydsvenskan* 10 september 2021). Men antalet *dropouts* riskerar att bli ännu högre än 87 procent. 15 procent av eleverna har inte en tillräckligt utvecklad hjärnkapacitet för att klara av de teoretiska studierna med skolmisslyckanden och psykisk ohälsa som följd (forskare vid Sahlgrenska akademien i Göteborg, SvD den 5 maj 2021). De elever som har ett intresse för och ett handlag med praktiska ting bör få en tidig yrkesutbildning (Roland Andersson med flera, *DN Debatt* 22 juli 2021).

SUMMERING

De internationella mätningarna TIMSS och PISA visar att den svenska skolan hade en hög ranking bland de länder som ingick i mätningarna år 2000.

Mätningarna för år 2012 visar att skolans resultat hade försämrats på ett katastrofalt sätt. Jag instämmer helt i författarna slutsats att en postmodern och socialkonstruktivistisk kunskapssyns insteg i skolan är huvudorsaken till detta.

Till detta kommer samverkande orsaker som marknadsanpassningen av skolan med alla de avarter som införandet av tillstånd till friskolor med vinstkrav att etablera sig förde med sig. Kommunaliseringen av skolan blev också ett misslyckande liksom en anpassning efter trender som *New Public Management*, om att man kan leda en skola utan ämneskunskaper. Till detta vill jag lägga att två grupper av elever har särskilt försumrats, de högpresterande och de lågpresterande.

Författarna har en intressant hypotes om att införandet av den allmänna folkskolan år 1842 starkt bidrar till att förklara hur det fattiga Sverige så snabbt kunde bli Europas kanske rikaste land. Däremot är de inte benägna att tillmäta Socialdemokraternas utbildningsreformer efter andra världskriget någon positiv effekt på ekonomin men utan någon diskussion om detta. Det är också en fråga värd att närmare utreda.

I kapitel 1 diskuteras vilken betydelse som den kraftiga invandringen av människor med en ringa skolgång kan ha haft på det försämrade resultatet i mätningarna. Den bör rimligen ha haft en inverkan. Men den stora invandringsvågen kom först år 2015 och 2016, det vill säga efter år 2012 då de försämrade resultaten blev uppenbara. Därför är jag övertygad om att författarnas slutsatser gäller.

SLUTORD

Magnus Henrekson och Johan Wennström har presenterat ett gediget och viktigt arbete. Jag hoppas att de vinner många läsare, framför allt ett starkt gehör för bokens budskap bland skolpolitiker i och utanför landet till stort gagn för elevernas välfärd och ländernas utveckling.

REFERENSER

Andersson, Roland och Anders Olsson (1990), *Skolan och samhällsekonomin*, Byggnadsforskningsrådet.

Andersson, Roland, Marcus Lindbom och Anders Olsson (2021), "Inför yrkesutbildning i nian för svagpresterande elever", *DN Debatt*, 22 juli.

Enkvist, Inger (2022), "Skolan förmedlar åsikter utan insikter", *Fokus*, 26 januari.

Lewin, Leif (2014). "Kommunaliseringen av skolan är ett misslyckande", *DN Debatt*, 10 februari.

Henrekson, Magnus, Inger Enkvist, Martin Ingvar och Ingrid Wällgren (2017), *Kunskapssynen och pedagogiken – varför skolan slutade leverera och hur det kan åtgärdas*, Dialogos.

Skolverket (1994): Lpo 94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*, Fritzes.

Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, Fritzes.

Vlachos, Jonas (2012), "År vinst och konkurrens en bra modell för skolan?", *Ekonomisk Debatt*, årg 40, nr 4, s 16–30.